

Mihaela Miroiu, *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe*, Iași, Editura Polirom, 2004

Orice încercare a unui discurs despre feminism, chiar și în context postmodern, devine o misiune dificilă și se desfășoară în mediu vitreg. *Drumul către autonomie* este, în acest context, o declarație subtilă, dar dură împotriva celor care încearcă să scape de disputele purtate în jurul unor subiecte aparent minore sau acoperite deja de alte abordări teoretice. Una dintre mizele cărții Mihalei Miroiu este acoperirea celor câteva secole bune de gândire politică feministă. Mai mult decât un simplu periplu istoric, lucrarea se constituie într-un efort de recuperare a relevanței teoretice, care dă sens sumei experiențelor femeilor, în termeni sociali, politici și economici. Miza cea mai largă a lucrării este dată însă de conceptul de autonomie, firul roșu în descrierea teoriilor politice feministe. Idealul unei societăți în care femeile și bărbații sunt parteneri egali, în condițiile unei societăți pluraliste bazate pe dreptatea de gen, trebuie să conțină un „hibrid de interese” și orientări, care să plaseze femeile într-un echilibru între victimizare și autonomie.

Născută la 10 martie 1955 în Hunedoara, Mihaela Miroiu este prof. univ. dr. la Facultatea de Științe Politice și Administrative, București. Coordonează colecția Editurii Polirom – Studii de gen. Politoloagă și eticiană, teoreticiană și militantă feministă, a inițiat prima colecție de studii de gen din România.

Structurată în 3 părți, *Drumul către autonomie* urmărește, în primul rând, evoluția istorică a feminismului, apoi orientările centrale din cadrul teoriilor politice feministe, pentru a trece, în partea a treia, la o analiză a dezvoltărilor politicilor de gen în contextul comunismului și al postcomunismului.

Într-una dintre definițiile sale, feminismul este o reacție defensivă și ofensivă față de misoginism și sexism, ambele universale răspândite în timp și spațiu. Misoginismul se hrănește din ideologia determinismului biologic și din interpretarea diferențelor naturale ca surse de handicap, mai ales intelectual, pentru femei, acestora atribuindu-li-se iraționalitatea, imprevizibilitatea, lipsa de logică. Mai departe decât misoginismul merge sexismul, care, dincolo de prejudecățile de ordin psihologic, reprezintă ideologia supremației masculine, întărind o formă de organizare socială patriarhală printr-un set de discriminări exprimate în religie, politică, legi, instituții. Aceste procese au constituit în fapt fondul apariției mișcării feministe occidentale. Pe aceste premise se conturează semnificațiile minimale ale gândirii feministe: femeile sunt sistematic aservite în mod universal; relațiile de gen nu sunt naturale și imuabile, ci construite de culturi patriarhale, nedreptățind femeile; este necesară, așadar, o angajare politică pentru eradicarea nedreptății de gen. Teoria politică feministă s-a dezvoltat în legătură cu mișcarea feministă, legitimându-i dezideratele, uneori devenind vârful de lance al revendicărilor. Dezvoltată în trei valuri, gândirea politică feministă a vizat schimbări legislative, sociale și politice, în aspecte diverse, pornind de la dreptul la vot, legalizarea avortului, egalitatea de educație și de șanse, până la salarii egale pentru muncă egală sau sprijin informal, precum refugii pentru victime ale violenței sau pauperității, edituri, cluburi. Integrate acestor demersuri sunt experiențele femeiești (sarcina, avortul, nașterea, menopauza) și cele feminine (ziua dublă de muncă, hrănirea, monoparentalitatea, violența domestică, prostituția).

Caracterizat drept feminism al egalității, valul întâi a debutat în jurul dezvoltărilor filosofice și creative din perioada Renașterii, însă prima lucrare de referință este considerată a fi *A Vindication of the Rights of Woman* (1792), scrisă de Mary Wollstonecraft. Ideile centrale din lucrarea lui Wollstonecraft impun necesitatea ca femeile să devină cetățeni raționali, cu responsabilități familiale și civice, educația axându-se pe libertate, demnitate și independență economică. Aceleași idei sunt

„*Revista Română de Sociologie*”, serie nouă, anul XIX, nr. 3–4, p. 347–349, București, 2008

reluete, cu un grad sporit de coerență politică, în lucrări semnate de John Stuart Mill, în *Subjection of Women*, sau de Harriet Taylor Mill, în *Enfranchisement of Woman*. Marea Britanie pare a fi, de altfel, țara în care s-a folosit pentru prima oară termenul de feminism.

Feminismul valului II se distinge de primul, prin genericul sub care se desfășoară: diferență și eliberare, dincolo de egalitatea în drepturi. Simone De Beauvoir (*Al doilea sex*) și, mai târziu, Betty Friedan (*The Feminine Mystique*) trag concluzii dramatice: în ciuda egalității formale în fața legii, femeile rămân cetățene de rangul doi pe plan social și economic. De Beauvoir vorbește despre rolul subiectului asumat de bărbat în detrimentul femeii, care a devenit obiect, alteritate. Teoria politică feministă din valul II a resemnificat, totodată, conceptele de *public* și *privat*. După o lungă perioadă în care publicul era asociat cu bărbatul, iar privatul cu femeia, feminisții au atras atenția asupra problemelor din spațiul domestic: sexualitatea, corpul, violența, care capătă semnificații politice. A lega femeile de spațiul privat înseamnă a le subordona, ascunzându-le căile de exprimare în spațiul public.

Postfeminismul se distanțează de feminismul valului II, în privința statutului de victimă asumat de feminisții anilor '70. De asemenea, ia notă de libertatea de exprimare, îngădită în cazul pornografiei sau al prostituției, practicate de adulți capabili de consimțământ. Dezvoltările postfeministe au loc în contextul postmodernității, al disipării unui centru ideatic, al unor politici comune, al acceptării identităților flexibile. Postfeminismul postulează, de altfel, succesul agendei feministe și decesul feminismului intelectual academic, devenit prea criptic pentru cele mai multe femei. Este epoca noncoformismului față de canoane, inclusiv față de cel feminist. Criticat de feminisți drept un produs corporatist, postfeminismul pare susceptibil de trădare a agendei feministe clasice.

Feminismul valului III este mai aproape de starea actuală postmodernă, prin distanțarea de criticile postfeministe și reformularea agendei feministe. Noua etapă presupune pierderea relevanței vechilor cadre conceptuale, bazate pe universalism, asemănare, dualisme (natură-cultură, public-privat). Feminismul actual este cel al identităților multiple. Este etapa unui feminism al autonomiei, diferențele dintre femei și bărbați nu joacă un rol atât de important cât diferențele între femei „situate în contexte sociale și politice particulare”.

În partea a doua a *Drumului către autonomie*, Mihaela Miroiu aduce o lumină binemeritată asupra orientărilor centrale din teoriile politice feministe, sub aspect doctrinar. Despre feminismul de tip liberal, Mihaela Miroiu afirmă că este cel care a adus cele mai multe câștiguri feminismului din primul val. Mary Wollstonecraft a fost prima autoare care a declanșat polemici în spațiul academic, pledând ca femeile, în calitate de ființe raționale, să fie tratate ca scopuri în sine în vederea dobândirii autonomiei personale, în spirit kantian. Deși succesul său în Marea Britanie a fost limitat, *A Vindication of the Rights of Woman* a făcut furori în Statele Unite, fiind reeditată în mai multe rânduri și influențând mișcarea feministă americană. Cuplul John Stuart Mill și Harriet Taylor merg mai departe decât Wollstonecraft, cerând nu doar educație egală, ci și drepturi civile și politice egale. În timp ce Mill păstrează ideea diviziunii sexuale a muncii, Taylor susține implicarea femeilor într-o piață a muncii concurențială. Mai mult, Taylor aduce ideea de parteneriat.

Teoriile feministe liberale pun accent pe implicarea experiențelor feminine în formularea de politici. Drepturile negative, raționalitatea individului, starea contractuală, drepturile omului și egalitatea sunt valori asumate de feminisții liberali, adăugându-se nuanțe puternice, atunci când sunt invocate sex-rolurile, experiențele feminine și limitele conceptuale inerente, producătoare de inegalitate și nedreptate. Mihaela Miroiu afirmă necesitatea feminismului liberal ca ofertă politică de subminare a conservatorismului de stânga, producător de patriarhat modern. El ar pune mai mult accent pe autoafirmare, subminând tendințele spre dependență și victimism.

Feminismul socialist își găsește originile în scrierile socialiste clasice ale lui Saint Simon, Fourier și Robert Owen, care predicau schimbarea socială prin trecerea la o societate ideală bazată pe egalitate, o societate a repartiției după nevoi. Feminismul socialist contemporan găsește o varietate conceptuală, unul dintre curente fiind *teoria sistemelor duale*, care se distanțează de feminismul marxist prin referirea la o dublă oprinare (capitalismul și patriarhatul). Feminismul marxist denunță

alienarea femeii în context capitalist, explicând diferențele salariale dintre sexe prin două strategii capitaliste: *dezbină și asuprește și teoria forței de muncă de rezervă*.

Feminismul radical a apărut în America de Nord, ca replică la limitele stângii radicale, care marginaliza problemele femeilor. Din perspectivă radicală, sexismul și patriarhatul sunt constante ale psihismului masculin, orice strategie de schimbare trebuind să fie impusă cu sau fără consimțământul bărbaților, o societate neutră la gen fiind imposibilă. Feminismul radical a fost divizat în feminism radical libertarian și feminism radical cultural, cu diferențe clare de discurs. În timp ce feminismul libertarian îmbrățișează agenda radicală clasică, pledând pentru o educație androgină, promovând virtuți ca aroganța și egoismul, substituirea modurilor naturale de reproducere cu cele artificiale, radicalii culturaliști îmbrățișează femininul ca principalul aliat pentru o „esență moral-politică mai bună decât a bărbaților” și denunță heterosexualitatea.

Ecofeminismul postulează o alianță între feminism și ecologie, datorită legăturii indisolubile dintre natura feminizată, naturalizarea femeilor și ideologiile dominării, care izvorăsc din această perspectivă. Ecofeminismul își propune să revalorizeze experiențele exclusiv femeiești, exprimându-se în marile dezbateri asupra ingineriei genetice, tehnicilor medicale invazive, clonării și în privința efectelor ecologice și de gen ale globalizării. Feminismul comunitarian împărtășește criticile la adresa individualismului liberal, a pieței, ca unic mecanism de reglare în plan social și economic, a plasării serviciilor de îngrijire exclusiv în sfera privată, văzând în retragerea statului din economie o întoarcere la o politică patriarhală.

A treia parte a lucrării este dedicată dezvoltărilor și efectelor orientării feministe în comunism și postcomunism, cu o critică îndreptată, în prima parte, împotriva patriarhatului modern, ca sursă de opresiune prin relații de putere coercitive și determinante. În România, feminismul trebuie să adopte o atitudine specifică valului II sau chiar I, datorită mesajelor postfeministe confuze, care ignoră problemele tangibile ale femeilor, în contextul unei diferențieri acute între clasele sociale emergente. Mihaela Miroiu se declară adepta unui angajament politic feminist, nevăzând în feminism doar o teorie, ci o ideologie a emancipării femeilor, care transcende agenda liberală sau social-democrată. Inamicul rămâne, prin excelență, patriarhatul (explicat ca ideologie, care plasează producția masculină deasupra producției feminine, în termeni de gândire și exprimare). Diferența structurală de putere reprezentată de patriarhat nu a dispărut nici în comunism, nici după, susține Mihaela Miroiu. În România, feminismul a fostul unul de tip *room-service*, adică impunerea unei legislații sensibile la problematica de gen, de către un actor internațional, o schimbare de sus în jos, care descoperă fragilitatea relațiilor de gen existente. După cum relevă Mihaela Miroiu, feminismul postcomunism românesc s-a dezvoltat mai mult în formă civilă, formă care nu aduce angajamente organizaționale, nici putere politică. În acest context, autoarea conchide: „Drumul lor (al femeilor) către siguranță trece prin feminismul socialist; drumul către diferență și dezvoltarea „femeității” trece prin cel radical; drumul către autonomie are nevoie de amândouă, dar obligatoriu și de feminism liberal”.

Prin structură și neutralitate, *Drumul către autonomie* este o lucrare esențială pentru cercetătorii problematicii de gen. Opiniile și tonul Mihaelei Miroiu contrazic brutal imaginea feminismului caricaturizat în mass-media și cultură, relevând o profunzime teoretică, în contextul unei aversiuni patriarhale adânc înrădăcinate, manifestată în demersurile, academice sau nu, ale politicilor oficiale de reglare a inegalității și nedreptății.

Marian STROE

